

Διδακτική πρόταση 3:¹**Πώς οργανώνονταν οι άνθρωποι κατά την Αρχαϊκή Εποχή;****Ερωτήματα – κλειδιά:²**

- **Ποιες ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στις ομάδες;**
- **Ποιοι ήταν οι αρχηγοί των ομάδων;**

Σύνδεση με προηγούμενα μαθήματα

Σε προηγούμενα μαθήματα τα παιδιά είχαν την ευκαιρία να εντοπίσουν τεκμήρια σχετικά με τα ερωτήματα «Ποιες ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στις ομάδες των ανθρώπων της Αρχαϊκής Εποχής;» και «Ποιοι ήταν οι αρχηγοί των ομάδων;». Στο σημερινό μάθημα τα παιδιά συνεχίζουν τη διερεύνηση αυτή, μελετώντας άλλες περιπτώσεις συνεργασίας και συγκρούσεων.

Μαθησιακοί στόχοι

Οι μαθητές και μαθήτριες να:

- κάνουν υποθέσεις σχετικά με τους αρχηγούς και τις σχέσεις ανάμεσα στις ομάδες των ανθρώπων την Αρχαϊκή Εποχή (γνώση περιεχομένου)·
- εντοπίζουν τεκμήρια, μέσα από τις πηγές, για τα ερωτήματά τους αναφορικά με τους αρχηγούς και τις σχέσεις ανάμεσα στις διάφορες ομάδες (γνώση περιεχομένου - επιστημολογικές έννοιες - δεξιότητες)·
- αναφέρουν το περιεχόμενο των όρων: ναυμαχία, εκστρατεία, παράταξη, απόκρουση, στρατηγός, σύμμαχοι, αντίπαλοι, στόλος, στενά των Θερμοπυλών, ναυμαχία της Σαλαμίνας, σημαντική-σημαντικότητα. (γνώση περιεχομένου)·
- εντοπίζουν σε χάρτη την περιοχή της Περσικής Αυτοκρατορίας τις Θερμοπύλες, το νησί της Σαλαμίνας, την Αθήνα, την Πελοπόννησο (δεξιότητα)·
- παρουσιάσουν μια ιστορική αναφορά από διάφορες οπτικές και σε διαφορετικό ακροατήριο κάθε φορά, ώστε να αντιληφθούν ότι οι ιστορικές αναφορές που έχουμε για το παρελθόν (π.χ. αφηγήσεις, βιβλία Ιστορίας, ιστορικά κείμενα, κ.λπ.) δεν αποτελούν πιστά αντίγραφα, αλλά αναπαραστάσεις του παρελθόντος και ότι δεν υπάρχει ιστορική αναφορά που να είναι ανεξάρτητη από την προοπτική του δημιουργού της (γνώση περιεχομένου - επιστημολογική έννοια)·
- χρησιμοποιούν κατάλληλα θεατρικές συμβάσεις για να δημιουργήσουν και να ανταποκριθούν θεατρικά στο ιστορικό συγκείμενο (έννοια περιεχομένου θεάτρου - δεξιότητα)·
- συναποφασίσουν κριτήρια που να δικαιολογούν το γιατί επέλεξαν ως ομάδα το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός ως το πιο σημαντικό, ώστε να αντιληφθούν ότι στην Ιστορία η ιστορική σημαντικότητα που αποδίδεται σε συγκεκριμένα γεγονότα, αλλαγές, καταστάσεις, ανθρώπους και φαινόμενα του παρελθόντος

¹ Ευχαριστίες στον Δρα Ευστάθιο Ράππου, Αρχαιολόγο, Τμήμα Αρχαιοτήτων Κύπρου για την επιστημονική καθοδήγηση και επιμέλεια.

² Τα ερωτήματα-κλειδιά τοποθετούνται σε περίοπτη θέση, ώστε να αποτελεί κεντρικό άξονα και σημείο αναφοράς καθ'όλη τη διάρκεια της μαθησιακής διαδικασίας.

- καθορίζεται από τους ανθρώπους του παρόντος και, συνεπώς, αλλάζει, καθώς αλλάζει το παρόν·
- παρουσιάζουν τα συμπεράσματά τους με διάφορους τρόπους (δεξιότητες).

Διδακτικό και μαθησιακό υλικό

- Αναρτημένο λεξιλόγιο διαβαθμισμένης βεβαιότητας σε καρτέλες: *αποκλείεται, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι..., ίσως, μάλλον, πιθανόν, πιθανότατα, όλες οι ενδείξεις δείχνουν ότι..., σίγουρα, σύμφωνα με...*
- Σχολικό βιβλίο *Ιστορία Δ΄ Δημοτικού. Στα αρχαία χρόνια*, Έκδοση ΟΕΔΒ, σ. 53-58
- Ατομική πλαστικοποιημένη καρτέλα (μικρός πίνακας), μαρκαδόροι νερού και σφουγγαράκι.
- Διαδραστικός πίνακας· ή Η.Υ. και προβολέας για την Παρουσίαση σε PowerPoint (πηγές, φωτογραφικό και άλλο υλικό σχετικό με το θέμα).
- Φύλλο Εργασίας «Πώς οργανώνονταν οι άνθρωποι κατά την Αρχαϊκή Εποχή; Ποιοι ήταν οι αρχηγοί των ομάδων; Ποιες ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στις ομάδες;»
- Κάρτες Εργασίας: «Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από τη Γεωμετρική Εποχή μέχρι σήμερα;», σ. 20-25
- Ατομικός Φάκελος Επιτευγμάτων

Προετοιμασία

- Ο/η εκπαιδευτικός ή άλλος/η συνάδελφος προετοιμάζεται για την αφήγηση και τους θεατρικούς αυτοσχεδιασμούς,³ μελετώντας από πριν τα όσα θα αφηγηθεί και θα επεξεργαστεί θεατρικά καθώς και τις πηγές που θα μοιράσει.
- Μαξιλαράκια ή καρέκλες σε κύκλο.

Δραστηριότητα προσανατολισμού

Τα παιδιά κάθονται σε κύκλο, είτε στις καρέκλες τους είτε σε μαξιλαράκια, με αρκετό ελεύθερο χώρο στο κέντρο. Καλούμε τα παιδιά να μοιραστούν στην ολομέλεια τα κυριότερα σημεία αυτών που έχουν μελετήσει στα προηγούμενα μαθήματα για τα ερωτήματα: «Ποιες ήταν οι σχέσεις των ομάδων κατά την Αρχαϊκή Εποχή;» και «Ποιοι ήταν οι αρχηγοί των ομάδων;».

Δραστηριότητα 1: Ταξίδι στον χρόνο (Μάχη του Μαραθώνα)

Τα παιδιά κάθονται σε κύκλο, είτε στις καρέκλες τους είτε σε μαξιλαράκια, με αρκετό ελεύθερο χώρο στο κέντρο. Ο/η εκπαιδευτικός, προβάλλοντας τον χάρτη με την εκστρατεία του Ξέρξη (βλ. Παρουσίαση PowerPoint ή σχολικό βιβλίο ΟΕΔΒ, σ. 53), ξεκινά την αφήγηση του φανταστικού ταξιδιού στον χρόνο:

Ώς χρόνια μετά από την ήττα των Περσών στον Μαραθώνα, ένας άντρας, ο Ξέρξης, γίνεται ο νέος βασιλιάς της Περσίας και αποφασίζει να ετοιμάσει καινούρια εκστρατεία εναντίον της Ελλάδας. Οι Έλληνες αποφάσισαν να αντιμετωπίσουν τους Πέρσες ενωμένοι με αρχηγούς τους Σπαρτιάτες.

³ Ευχαριστίες στη Δρα Χάρης Πολυκάρπου, Εκπαιδευτικό – Συντονίστρια ΝΑΠ Θεάτρου, ΔΕ.

Ο μεγάλος στρατός των Περσών σκόρπιζε το φόβο από όπου περνούσε. Ποτέ ξανά οι άνθρωποι εκείνης της εποχής δεν είχαν δει τόσο πολύ στρατό. Οι Πέρσες, αφού πέρασαν τον Ελλήσποντο (ο/η εκπαιδευτικός δείχνει τον χάρτη), κινήθηκαν προς την Ελλάδα. Ο ελληνικός στρατός με αρχηγό τον βασιλιά της Σπάρτης Λεωνίδα κατευθύνθηκε προς τις Θερμοπύλες. Στο στενό αυτό πέρασμα 7 000 Έλληνες παραταχτήκαν για να εμποδίσουν τους Πέρσες. Ο Πέρσης βασιλιάς Ξέρξης, όταν έφτασε στις Θερμοπύλες, ζήτησε από τον αρχηγό τους Λεωνίδα να παραδώσει όλα τα όπλα.»⁴

Συζήτηση στον κύκλο

- Ποιος ήταν ο αρχηγός όλων των Ελλήνων; Τι φανερώνει αυτό για τις σχέσεις ανάμεσα στις πόλεις της Ελλάδας κατά την Αρχαϊκή Εποχή
- Τι σήμαινε για τους Σπαρτιάτες να επιστρέψουν από την μάχη ζωντανοί, αλλά χωρίς τα όπλα τους;
 - Με βάση τα όσα έχουμε μάθει για τους Σπαρτιάτες και τον τρόπο με τον οποίο εκπαιδεύονταν (ενότητα «Πώς περνούσαν τη μέρα τους»), πώς αναμένουμε άραγε να αντιδράσει ο αρχηγός Λεωνίδα στην απαίτηση του Πέρση βασιλιά Ξέρξη, να παραδώσει όλα τα όπλα;

Τα παιδιά αναφέρουν τις απόψεις τους πρώτα σε ζευγάρια και μετά στην ολομέλεια. Ενθαρρύνουμε την επιχειρηματολογία των παιδιών δίνοντας έμφαση στο κατά πόσο τα στοιχεία που αναφέρονται είναι ακριβή και βασίζονται στα τεκμήρια που τα παιδιά έχουν εντοπίσει σε πηγές που μελέτησαν σε προηγούμενα μαθήματα.

Ο/η εκπαιδευτικός, μετά από την ανακοίνωση των απαντήσεων των παιδιών στην ολομέλεια, προσθέτει την πληροφορία: «Η απάντηση του Λεωνίδα ήταν ‘Μολών Λαβέ’ (έλα να τα πάρεις).». Ενθαρρύνει στη συνέχεια τα παιδιά να ανακρίνουν 3 πηγές για να δουν τι έγινε στη συνέχεια.

Δραστηριότητα 2: Ανακρίνουμε πηγές (έκβαση της Μάχης του Μαραθώνα)

Τα παιδιά, ως μικροί ερευνητές, ξεκινούν να μελετούν με τη σειρά τις πηγές για να δώσουν απάντηση στις ερωτήσεις τους.

Πηγή 1: Απόσπασμα από τον μεταγενέστερο, αρχαίο συγγραφέα Πλούταρχο

Ο Λεωνίδα ο Σπαρτιάτης, όταν κάποιος από τους στρατιώτες του τού είπε: « Αρχηγέ, οι Πέρσες μάς πλησιάζουν», απάντησε ήρεμα: «Ε, και λοιπόν, και εμείς είμαστε πολύ κοντά τους». Ένας άλλος λίγο αργότερα είπε: «Ούτε τον ήλιο δε θα μπορούμε να δούμε από τα βέλη των εχθρών μας», ο Λεωνίδας πάλι είχε έτοιμη την απάντηση: «Ωραία, θα είναι πολύ καλά, γιατί θα αγωνιστούμε κάτω από σκιά».

Πηγή: Απόσπασμα-διασκευή από το κείμενο Ηθικά, 3, του αρχαίου συγγραφέα Πλούταρχου (Σχολικό βιβλίο *Ιστορία Δ΄ Δημοτικού*. Στα αρχαία χρόνια, Έκδοση ΟΕΔΒ, Παράθεμα 3, σ. 54).

Πηγή 2: Απόσπασμα από τον μεταγενέστερο, αρχαίο ιστορικό Διόδωρο Σικελιώτη

⁴ Διασκευή από το σχολικό βιβλίο *Ιστορία Δ΄ Δημοτικού*. Στα αρχαία χρόνια, Έκδοση ΟΕΔΒ, σ. 53-55

Ο Πέρσης βασιλιάς, Ξέρξης βρισκόταν σε απορία και πίστευε πως κανένας πια δε θα έχει το κουράγιο να πολεμήσει. Τότε ήρθε κοντά του ένας ντόπιος, ο Εφιάλτης, που ήξερε καλά τη γύρω ορεινή περιοχή. Αυτός λοιπόν πλησίασε τον Ξέρξη και του υποσχέθηκε να οδηγήσει τους Πέρσες από ένα στενό και απότομο πέρασμα πίσω από τον στρατό του Λεωνίδα. Έτσι, αυτοί που θα τον ακολουθούσαν, θα μπορούσαν να περικυκλώσουν τους Έλληνες και να τους εξοντώσουν με μεγάλη ευκολία.

Ο βασιλιάς των Περσών, μόλις άκουσε αυτό χάρισε πλούσια δώρα στον Εφιάλτη. Τη νύχτα έστειλε μαζί του είκοσι χιλιάδες άντρες εναντίον των Ελλήνων.

Πηγή 2: Απόσπασμα-διασκευή από το κείμενο του αρχαίου ιστορικού Διόδωρου Σικελιώτη, Βιβλιοθήκη ιστορική 11 (Σχολικό βιβλίο *Ιστορία Δ' Δημοτικού*. Στα αρχαία χρόνια, Έκδοση ΟΕΔΒ, Παράθεμα 4, σ. 55).

Πηγή 3: Απόσπασμα από τον αρχαίο ιστορικό Ηρόδοτο

Η μάχη συνεχίστηκε μέχρι που έφτασαν οι εχθροί με τον Εφιάλτη. Όταν το κατάλαβαν αυτό οι Έλληνες, όλα άλλαξαν. Υποχώρησαν στο πιο στενό σημείο, μπήκαν μέσα στο τείχος και πήγαν και πήραν θέση στο μικρό λόφο. Σε αυτό το μέρος έδωσαν μάχη με τα μαχαίρια, αλλά και με τα χέρια και τα δόντια. Όλους αυτούς τους σκότωσαν με τα πυκνά βέλη τους οι Πέρσες, καθώς τους είχαν περικυκλώσει από όλες τις μεριές.

Πηγή 3: Απόσπασμα-διασκευή από το κείμενο του Ηρόδοτου, ιστορικού της Αρχαϊκής Εποχής, Βιβλιοθήκη ιστορική 11 (Σχολικό βιβλίο *Ιστορία Δ' Δημοτικού*. Στα αρχαία χρόνια, Έκδοση ΟΕΔΒ, Παράθεμα 3, σ. 55).

Συζήτηση στον κύκλο

Τα παιδιά συζητούν τις παρατηρήσεις τους για την έκβαση της μάχης σε ζευγάρια και μετά με τη βοήθεια της πλαστικοποιημένης καρτέλας τις ανακοινώνουν στην ολομέλεια. Υποβοηθούμε, σε περίπτωση που δεν αναφερθεί από τα παιδιά, με ερωτήσεις όπως, π.χ.

- Τι μας λέει η Πηγή 1 για τον τρόπο που σκέφτονταν οι Σπαρτιάτες; Συμφωνούν οι πληροφορίες που παίρνουμε από την Πηγή 1 με τα όσα έχουμε μάθει για τους Σπαρτιάτες από τα προηγούμενα μαθήματα;
- Πώς παρουσιάζεται ο Μεγάλος Βασιλιάς των Περσών, Ξέρξης, μέσα από την Πηγή 3;
- Τι μας λέει η Πηγή 3 που δεν μας το λέει η Πηγή 1 και Πηγή 2 για τη θέση των Ελλήνων;

Ενθαρρύνουμε την επιχειρηματολογία των παιδιών δίνοντας έμφαση στο κατά πόσο τα στοιχεία που αναφέρονται είναι ακριβή και βασίζονται στα τεκμήρια που τα παιδιά έχουν εντοπίσει σε πηγές που μελέτησαν σε προηγούμενα μαθήματα.

Ο/η εκπαιδευτικός συνεχίζει την αφήγηση «όταν έφτασε η είδηση ότι οι Πέρσες πέρασαν τις Θερμοπύλες, ο ελληνικός στόλος που φύλαγε το Αρτεμίσιο, έπλευσε προς τη Σαλαμίνα».

Δραστηριότητα 4: Ταξίδι στον χρόνο (Ναυμαχία της Σαλαμίνας)

Ο/η εκπαιδευτικός δίνει το συγκεκριμένο για τη ναυμαχία της Σαλαμίνας ενώ παράλληλα εντοπίζει στον χάρτη, με τα παιδιά, τις διάφορες περιοχές που αναφέρονται στην αφήγηση:

«Ο Ξέρξης, έχοντας χάσει πολλούς στρατιώτες, πέρασε το στενό των Θερμοπυλών και συνέχισε τον δρόμο προς την Αθήνα. Η πόλη όμως ήταν άδεια. Τα γυναικόπαιδα και οι ηλικιωμένοι είχαν μεταφερθεί για ασφάλεια στα γύρω νησιά, ενώ οι άντρες είχαν μπει σε καράβια έτοιμοι για σύγκρουση με τους Πέρσες.

Οι αρχηγοί όμως του στόλου διαφώνησαν στο πού θα αντιμετώπιζαν τους Πέρσες. Ο Ευρυβιάδης, αρχηγός των Σπαρτιατών, πίστευε πως ήταν καλύτερα ο ελληνικός στόλος να εμποδίσει τους Πέρσες να κάνουν απόβαση στην Πελοπόννησο. Αντίθετα, ο Θεμιστοκλής, αρχηγός του στόλου των Αθηναίων, υποστήριζε ότι έπρεπε να αποκρούσουν τους Πέρσες στα στενά της Σαλαμίνας γιατί: πρώτον, εκεί δεν θα μπορούσαν να παρατάξουν όλο τον στόλο τους οι Πέρσες και δεύτερον, τα ελληνικά πλοία (οι τριήρεις) θα μπορούσαν ως πιο μικρά να κινηθούν πιο εύκολα. Έτσι κι έγινε.

Οι αρχηγοί του στόλου των Περσών, μόλις είδαν τον ελληνικό στόλο να συγκεντρώνεται στη Σαλαμίνα, έδωσαν εντολή να κυκλωθεί. Ο Μεγάλος Βασιλιάς και αρχηγός όλων των Περσών, Ξέρξης, βέβαιος για τη νίκη, ανέβηκε σε μια πλαγιά του βουνού Αιγάλεω για να παρακολουθήσει τη ναυμαχία.

Τι άραγε να συνέβηκε; Ποια να ήταν η έκβαση της ναυμαχίας; Ας δούμε τι πληροφορίες μας δίνει μια σύντομη πηγή από τον αρχαίο ιστορικό Ηρόδοτο.»

Δραστηριότητα 5: Ανακρίνουμε πηγές (έκβαση της ναυμαχίας της Σαλαμίνας)

Τα παιδιά, ως μικροί ερευνητές, ανακρίνουν πηγή από τον Ηρόδοτο για να μάθουν την έκβαση της ναυμαχίας.⁵ Διευκρινίζουμε ότι «βάρβαρους» αποκαλούσαν οι Έλληνες εκείνης της εποχής όσους δεν μιλούσαν ελληνικά.

Πηγή 4: Απόσπασμα-διασκευή από τον αρχαίο ιστορικό της εποχής, Ηρόδοτο:

Στη ναυμαχία σκοτώθηκαν πολλοί από τους Πέρσες και τους συμμάχους τους και λίγοι από τους Έλληνες, γιατί αυτοί γνώριζαν κολύμπι. Έτσι όταν τα καράβια βούλιαζαν, οι Έλληνες κολυμπούσαν κι έβγαιναν στη Σαλαμίνα. Οι πιο πολλοί από τους βάρβαρους πνίγηκαν, γιατί δεν ήξεραν κολύμπι. Όταν τα καράβια των Περσών άρχισαν να υποχωρούν, τα πιο πολλά βούλιαξαν. Μάλιστα έφταιγε το γεγονός πως εκείνα που βρισκονταν πιο πίσω, στην προσπάθειά τους να περάσουν μπροστά, για να δείξουν στον Μεγάλο Βασιλιά ότι πολεμούσαν, έπεφταν πάνω στα δικά τους που υποχωρούσαν.

Ο Ξέρξης ήταν πολύ λυπημένος και τα έβαζε με όλους. Καθισμένος πάνω στο θρόνο του στο βουνό Αιγάλεω έβλεπε απέναντί του τη Σαλαμίνα και παρακολουθούσε τη ναυμαχία. Αν κάποιος από τους δικούς του πολεμούσε γενναία, ρωτούσε να μάθει ποιος ήταν. ... Οι Αθηναίοι, μέσα στον πανικό, βύθιζαν όσα πλοία μπορούσαν.

⁵ Στο σημείο αυτό μπορεί να αξιοποιηθεί και το επιπρόσθετο υλικό της **Παρουσίαση «Ταξίδι στον χρόνο»**.

Πηγή 2: Απόσπασμα-διασκευή από το κείμενο του αρχαίου ιστορικού Διόδωρου Σικελιώτη, Βιβλιοθήκη ιστορική 11 (Σχολικό βιβλίο *Ιστορία Δ' Δημοτικού. Στα αρχαία χρόνια*, Έκδοση ΟΕΔΒ, Παράθεμα 2, σ. 57).

Συζήτηση στον κύκλο

Τα παιδιά συζητούν τις παρατηρήσεις τους για την έκβαση της ναυμαχίας σε ζευγάρια και μετά με τη βοήθεια της πλαστικοποιημένης καρτέλας τις ανακοινώνουν στην ολομέλεια. Στην ολομέλεια, ενθαρρύνουμε την επιχειρηματολογία των παιδιών και υποβοηθούμε με ερωτήσεις όπως:

- Πώς παρουσιάζεται ο Μεγάλος Βασιλιάς των Περσών, Ξέρξης, μέσα από την Πηγή 4;
- Τι μας λέει η Πηγή 4 για την εκπαίδευση των Περσών σε συνθήκες ναυμαχίας; Πώς ένιωθαν άραγε οι Πέρσες στρατιώτες που πολεμούσαν μπροστά στον Μεγάλο Βασιλιά τους;
- Ποιού/ποιών την οπτική διαβάζουμε στην Πηγή 4; Γιατί; Αν έγραφε για τη ναυμαχία ένας Πέρσης ιστορικός της Εποχής, πώς άραγε να περιέγραφε τα γεγονότα;

Ανακεφαλαίωση – Επαναφορά κύριων σημείων:

**Συνεργάζονταν ή συγκρούονταν οι άνθρωποι της Αρχαϊκής Εποχής;
Τι μας λένε τα τεκμήρια από τις πηγές που μελετήσαμε;**

Τα παιδιά ανακεφαλαιώνουν τα όσα γνώρισαν με τη βοήθεια του Φύλλου Εργασίας «Πώς οργανώνονταν οι άνθρωποι κατά την Αρχαϊκή Εποχή; Ποιοι ήταν οι αρχηγοί των ομάδων; Ποιες ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στις ομάδες;» σημειώνοντας τεκμήρια συνεργασίας που εντόπισαν σε προηγούμενα μαθήματα. Καταγράφουν επίσης τα κυριότερα σημεία από τις τέσσερις μάχες που διερεύνησαν.

- Στο ίδιο Φύλλο Εργασίας «Πώς οργανώνονταν οι άνθρωποι κατά την Αρχαϊκή Εποχή; Ποιοι ήταν οι αρχηγοί των ομάδων; Ποιες ήταν οι σχέσεις ανάμεσα στις ομάδες;», τα παιδιά καλούνται να συζητήσουν το ερώτημα «Ποια ήταν η πιο σημαντική μάχη και γιατί;» και να αποφασίσουν σχετικά. Συγκεκριμένα, τα παιδιά σε ζευγάρια συζητούν και ανακοινώνουν στην ολομέλεια:
 1. Ποια ήταν, κατά τη γνώμη μας, η πιο σημαντική μάχη;
 2. Γιατί το υποστηρίζουμε αυτό;
 3. Εξηγούμε τα κριτήρια με τα οποία πήραμε την απόφασή μας.

Στη συνέχεια, το κάθε παιδί συμπληρώνει στις Κάρτες Εργασίας *Τι αλλάζει και τι μένει το ίδιο από τη Γεωμετρική Εποχή μέχρι σήμερα;* όσες πληροφορίες θεωρεί σημαντικές ή ενδιαφέρουσες και δεν αναφέρονται ήδη αναφορικά με τους αρχηγούς των ομάδων που γνώρισαν, τις σχέσεις ανάμεσα στους ανθρώπους των ίδιων των ομάδων, αλλά και ανάμεσα σε ανθρώπους άλλων ομάδων και τον τρόπο οργάνωσής τους.

Αναστοχασμός παιδιού

Το κάθε παιδί επιλέγει να απαντήσει σε μια ή περισσότερες ερωτήσεις:

- Τι μου άρεσε πιο πολύ ή μου έκανε εντύπωση από αυτά που κάναμε σήμερα;
- Άλλαξαν οι ιδέες/γνώσεις μου με το σημερινό μάθημα; Γιατί;
- Συνεργάστηκα/συζητήσα αποτελεσματικά με άλλα παιδιά;
- Τηρήθηκαν οι αρχές του αμοιβαίου σεβασμού στον διάλογο;
- Πώς θα με βοηθήσουν αυτά που έμαθα σήμερα στην καθημερινή μου ζωή;
- Τι άλλο θέλω να μάθω; Τι θα ήθελα να εισηγηθώ στη/στον δασκάλα/ό μου;

Αναστοχασμός εκπαιδευτικού

- Πότε συμμετείχαν πιο ενεργά τα παιδιά;
- Τι πέτυχε κατά την άποψή μου; Τι δεν «δούλεψε» και γιατί;
- Ποιες περιοχές χρειάζονται βελτίωση; Πώς θα μπορούσαν να γίνουν;

Αξιολόγηση

Συντρέχουσα αξιολόγηση γίνεται κατά τη διάρκεια του μαθήματος μέσα από τις δραστηριότητες που εκτελούν τα παιδιά στις ομάδες τους και στην ολομέλεια της τάξης· και τελική αξιολόγηση γίνεται με τη δραστηριότητα – Φύλλο Ανακεφαλαίωσης και Επαναφοράς των κύριων σημείων.